

O lugar de Ramón Cabanillas na literatura galega

Hai escritores que se caracterizan dun xeito máis singular por manter un diálogo co seu tempo a través da súa obra, fronte a outros que producen un discurso literario aparentemente máis aséptico e descomprometido que, en moitos casos tamén deixa evidenciar certo inconformismo e actitude crítica cara á sociedade en que viven. Un mesmo autor, debido ás expectativas vitais ou aos condicionantes externos, pode alternar obra que obedeza a unha das dúas tendencias antes mencionada nun ou noutro intre. Globalmente, sempre considereirei o poeta Ramón Cabanillas un home da súa terra e do seu tempo, vocacionalmente receptivo e permeábel á sociedade en que viviu e á vangarda política e cultural do País.

MANUEL REI ROMEU

Licenciado en Filoloxía Galego-

Portuguesa pola Universidade de

Santiago de Compostela. Na

actualidade é profesor no IES

“Concepción Arenal” de Ferrol. Entre os

seus estudos e traballos destacamos os

libros *Arte e verdade. A obra literaria*

de Daniel Castelao e Castelao e

Sempre en Galiza. Así mesmo foi un

dos integrantes do Comité científico

encargado da publicación da *Historia da*

Literatura Galega (1996)

Ramón Cabanillas, nos seus últimos anos

Non podemos negarlle que a súa é obra dun poeta galego que escribiu sempre en galego sen practicamente ningunha fisura. Seguramente foi pola consciencia de participar dun proxecto de erguemento dunha literatura nacional, que non contaba cos apoios nin cos parabéns da oficialidade. Nisto mantén grandes afinidades con outros escritores coetáneos ou devanceiros seus que, malia pasaren persecucións, illamento, estreiteces económicas –que el mesmo chegou a pasar tamén– souberon manter a fidelidade á lingua propia, renunciando a outras tentacións máis doadas.

É moi chamativo, tal e como considera, entre outros, Carvalho Calero¹ que a traxectoria poética de Cabanillas se comezase a xestar na súa estadía cubana (1910-1915), nuns momentos onde aínda latexaba fortemente unha grande veneración por Curros Enríquez, o poeta morto había pouco tempo (1908). Non parece casualidade que os primeiros versos do

novo vate fosen escritos respondendo á petición de Xosé Fontenla Leal, fiel amigo de Curros e promotor de iniciativas patrióticas nese tempo desde a colectividade galega emigrada. O libro *No desterro. Visións gallegas* (1913), alentado pola comunidade galega en Cuba, responde á idea de darlle continuidade ao labor de poetas como Curros e, como tal, á literatura galega dos primeiros anos do século XX, que non andaba sobrada de aportacións deste tipo. Nesta idea volverase a incidir en 1917 cando morre Pondal, facéndose notar de novo as intermitencias da nosa literatura no abrente do século. Non abundaba con advertiren nel unha boa formación clásica e unha grande destreza na técnica versificatoria; o axitador agrario Basilio Álvarez vaino saudar no prólogo do libro como o verdadeiro sucesor: “Xa temos achado ao poeta, ao grande poeta que nos levaron o día que soterraron a Curros”.²

Como é natural, nas fases iniciais, parte da súa obra reséntese dun certo esquematismo e maniqueísmo, propios das proclamas ideolóxicas das reivindicacións agraristas, que confrontan un mundo de opresores e oprimidos. Mais a convulsión do agro galego, nas primeiras décadas do século XX, co grande problema de fondo de desposesión das terras por parte dos labregos, fai albiscar ao mellor da intelectualidade do momento o que é socialmente o país e cara onde deben encamiñarse as alternativas de futuro. A cuestión social axiña vai aparecer incardinada na cuestión nacional coa fundación das Irmandades da Fala e máis inequivocamente coa celebración da I Asemblea Nacionalista de Lugo en 1918. Cabanillas é dos que responde ao reclamo das Irmandades, que axiña verán nel o poeta elixido para abandeirar as reivindicacións do movemento político-cultural nacionalista. Sen desatender as facetas máis introspectivas nas temáticas que aborda a súa poesía, Cabanillas vai saber ocupar ben o seu lugar e res-

ponder ao novo compromiso político. Sitúase un tanto á marxe da dicotomía entre tradición e modernidade; non se sente atraído pola despersonalización das vangardas que percorren Europa e que chegan a assimilar algúns novos poetas galegos.

Da asunción do programa reivindicativo das Irmandades, anunciador da Asemblea de Lugo, é expresivo o seu artigo "Nazionalismo ou soberanía rexional", publicado na portada de *A Nosa Terra* (5/12/1916). Nel xa o vemos consagrado á identificación coa patria, poñendo o corazón "no altar da nosa Terra", en expresión súa; clama contra a "ferida da emigración" e atrevese a afirmar que hai que pasarlle o arado por riba ás Deputacións provinciais por seren covas de prevaricadores³. Do mesmo xeito, dá boa mostra do compromiso coa lingua propia e do poder simbólico desta.

A obra destes anos comeza xa a reproducir os referentes en torno aos cales se articula a mensaxe do nacionalismo e que, a maiores dos fundamentos que caracterizan a nación galega e o interese por momentos determinantes da historia de Galiza, se expresan nun anticastelanismo evidente, na identificación con Portugal ao que se denomina "irmán benamado" ou en aproximacións a Irlanda ("irmanciña adourada"), tal e como pode observarse nos poemas "Ós escolares lusitanos" e "¡Irlanda!" do poemario *Da terra asoballada* (1917).

Dentro da evolución literaria e ideolóxica de Cabanillas, non deixa de ser sintomático que esta -e máis concretamente a década dos vinte- sexa a etapa máis prolífica da súa vida, cando publica case a metade da súa obra máis significativa, en clara coincidencia coa manifestación máis culturalista do nacionalismo galego. Fronte a isto, chama a atención a escasa ou practicamente nula produción literaria dos anos trinta, máis explicábel noutros escritores pola súa participación política nun momento de grandes expectativas para o noso país. Polo demais, a participación po-

lítica súa nas candidaturas de comezos da República, a proposta do Partido Galeguista, non pode considerarse máis que episódica. Este retraemento vén coincidir tamén co seu nomeamento en 1927 como membro da Real Academia Española en representación da literatura galega, xunto con Cotarelo Valledor.

Cabanillas sempre puxo o límite do seu compromiso na súa condición de poeta galego; non era o que podemos chamar un home de acción. A maiores das súas peculiaridades ideolóxicas e persoais, o seu misticismo e catolicismo lévano a asinar en 1931, xunto con Risco, Pedrayo ou Filgueira, a Declaración de galeguistas católicos. Mostrárase mesmo crítico, en certas ocasións, coa estratexia definida polo Partido Galeguista en canto á acción posíbel e ás alianzas dela derivada coas forzas republicanas de esquerda, distanciándose máis -aínda que non definitivamente- de persoas como Castelao co que mantivera unha maior afinidade en anos anteriores. Cabanillas vai amosar, de xeito crecente, un claro desencanto e escepticismo pola actividade política e polo republicanismo españolista que, segundo consideraba, eran os que máis dano facían ao nacionalismo. Á altura de 1934 o republicanismo párecelle máis vello que Renovación Española e xúlgase só republicano "a medias". Se ben se manifesta a prol "dunha autonomía o máis completa posíbel", revélase un tanto inxenuo e contraditorio á hora de interpretar o

Ramón Cabanillas, segundo pola dereita, no Grande Hotel de Mondariz en 1925, á súa beira, Vicente Riestra Calderón (fillo do Marqués de Riestra casado cunha prima de Enrique Peinador), Enrique Peinador, Ramón del Valle Inclán e Victoriano García Martí. Trátase dunha xuntanza da "Sociedad de los amigos de Galicia"

1- Enrique Peinador, 2- Vicente Risco, 3- Eladio Rodríguez, 4- Antón Villar Ponte, 5- Ramón Cabanilla, 6- Adela Lezón, filla do avogado celanovés Manuel Lezón, 7- José Fernández Gallego, corresponsal do xornal ourensán *La Región*, 8- Eva Rodríguez, muller do pintor Francisco Llorén, 9- Vitor Casas, director de *A Nosa Terra*, 10- O pintor Francisco Llorén, 11- O arquitecto Antonio Palacios e a continuación os académicos, 12- Marcelo Macías, 13- Amador Montenegro, 14- Andrés Martínez Salazar, 15- Wenceslao Requejo, 16- Uxío Carré Aldao e 17- Bieito Fernández Alonso

que chama "sentimento autonómico" do pobo galego, así como a capacidade do Partido Galeguista para, sobre esta base, levar a bon termo o Estatuto sen establecer ningunha alianza: "Eu coído que si, que hai sentimento autonómico en Galiza. O que hai é que non xunguilo a certos partidos políticos. Inda é hoxe que non vos déchedes conta de que en Galiza os menos autonomistas son os da esquerda, por moito que digan. Isto non quer dicir que o sexan os da dereita; enténdeme ben."⁴

Na derradeira etapa da súa vida, conducido a un marasmo contemplativo, tamén obrigado pola forza das circunstancias que impoñen a Guerra do 36 e a Ditadura franquista, vese asaltado polas dúbidas e insatisfacción da obra realizada, chegando a ser excesivamente duro e esixente consigo mesmo ao afirmar que a súa obra debe ser peneirada e purgada, aínda que non queden máis que catro composicións ao final. Porén, o home que é consciente de que xa debe retirarse da circulación pola idade e polas circunstancias adversas, vainos legar aínda versos de grande calidade, como son os do poemario *Camiños no tempo* (1949) ou *Samos* (1958), e que no difícil panorama de supervivencia da literatura galega de posguerra son de grande relevancia.

Nesa orientación de humildade e relativización, temos que entender tamén a teima de atribuír a publicación das súas obras a influencias de determinadas personalidades, pare-

ce que, en moitos casos, como un xeito de autoexculpación ou xustificación. Parece esaxerado termos que acreditar que sempre escribiu por encargo, tal e como lle confesa o propio Cabanillas a Carvalho Calero, con motivo da publicación -accidentada por certo- da súa *Obra completa* en Buenos Aires⁵. Así, aos xa anotados Fontenla Leal, Basilio Álvarez, teríamos que engadir os nomes de A. Villar Ponte, Henrique Peinador, o abade Gómez Pereira, Sánchez Cantón, etc.

En síntese, participamos da idea de que a totalidade debe prevalecer sobre a parcialidade. Son sempre reveladoras do sentido dun compromiso as autoavaliacións que fan algúns escritores ao remate da súa vida, para combateren esas manipulacións ou parcializacións de que xa son obxecto en vida e que non queren ver reflexadas no epitafio que leven a súa tumba. As confesións de Ramón Cabanillas son dun amor inquebrantable á lingua e a Galiza, tal e como expresa nunha das súas cartas (18/8/1948): "...a miña inqueda poética e o meu amor á fala están vivos e acesos", "...morrerei quen fun na veneración á Terra".⁶ ■

¹ Carvalho Calero, R. "Notas sobor da obra de Ramón Cabanillas", prólogo á *Obra Completa*. Eds. Galicia, Buenos Aires, 1959, p. 18.

² Id. Páx. 19.

³ Curiosamente, desde a propia redacción do xornal, tentarán suavizar o que consideran unha arrotada de radicalismo. Cando é nomeado membro da Real Academia Española en 1927 concederáselle unha pensión vitalicia de seis mil pesetas anuais con cargo ás deputacións de Pontevedra e Ourense, e co encargo de redactar un anuario do movemento artístico de Galiza.

⁴ Carta que envía desde Madrid (28/10/1934) a Otero Pedrayo. Ver Alonso Montero, X. "Don Ramón Cabanillas confésase con don Ramón Otero Pedrayo", en *Ramón Cabanillas, camiño adiante*. A Nosa Terra (Extra núm. 10), páx. 6.

⁵ Prólogo de R. Carvalho Calero, páx. 34.

⁶ Alonso Montero, X., *ibid.*, páx. 8.